

Андрющенко І.Є.,

к.е.н., доцент,

Запорізький національний технічний університет

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті проведено дослідження теоретичних і методичних аспектів, пов'язаних із визначенням показників життєздатності промислового підприємства. Побудовано узагальнену систему показників життєздатності промислового підприємства, яка включає в себе всього 15 показників, та надає можливість провести ґрунтовний аналіз життєздатності промислового підприємства та її складових згідно з існуючою концепцією оцінювання життєздатності соціально-економічної системи.

Ключові слова: промислове підприємство, показники, життєздатність, стійкість, живучість, вмотивованість, надійність, забезпечення розвитку, забезпечення існування, оцінювання.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку національної економіки, а також особливості формування ринкових відносин в Україні потребують формування якісно нових структур і механізмів управління. Неможливість адекватно реагувати на постійно мінливі зовнішні умови функціонування через відсутність гнучких інструментів адаптивного управління створила такі умови, при яких більша частина національних промислових підприємств, застосовуючи традиційні схеми, не може функціонувати стабільно та потребує перегляду підходів для оцінювання та подальшого підтримання власної життєздатності. Зважаючи на те, що поняття «життєздатність підприємства» є складною економічною категорією, для якого є характерним складність тлумачення, а також велика кількість різноманітних підходів до визначення змісту та процедури оцінювання, виникає необхідність проведення узагальнення показників життєздатності промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування ефективних інструментів ідентифікації та забезпечення життєздатності соціально-економічної системи присвячено праці як українських, так і закордонних вчених, зокрема, Ст. Бір, М. Гузя, Ю. Лисенка, В. Тимохіна, Л. Сергєєвої, В. Шпілевського та ін. Питання, пов'язані із забезпеченням життєздатності промислових підприємств, перебувають у центрі уваги В. Бондаренко, С. Іващенко, В. Мартиненка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але наявність різних методичних підходів до визначення показників життєздатності промислового підприємства і рекомендацій щодо їх використання у практиці ускладнює процеси вибору найбільш раціональних методів оцінки та забезпечення їх достовірності, що обумовлює необхідність дослідження існуючих підходів та подальшого узагальнення показників життєздатності промислового підприємства.

Мета статті полягає у проведенні ґрунтовного дослідження теоретичних і методичних аспектів, пов'язаних із визначенням показників життєздатності промислового підприємства, та їх узагальненні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше поняття «життєздатність» спробував визначити У. Ешбі у 1932 р., він зазначав, що життєздатність є здатністю системи зберігати свої характеристики в заданих межах [8]. Деякі фахівці асоціювали з цим поняттям стабільність та стійкість, проте подальший розвиток концепції життєздатності довів фрагментарність відображення суті поняття життєздатності зазначеним асоціативним зв'язком.

Так, спираючись на наукові здобутки У. Ешбі, відомий учений Ст. Бір побудував формалізовану модель складної життєздатної системи (Viable System Model, VSM) [1]. Ст. Бір уважав, що життєздатна система (у вигляді VSM) має складатися із життєздатних підсистем і самостійно виконувати деякі специфічні функції, окрім цього, за допомогою VSM учений вирішував завдання підвищення якості управління організацією як умови її життєздатності й ефективного функціонування.

Сучасний розвиток теорії життєздатності в Україні відбувається на основі напрацювань двох наукових напрямів:

- під керівництвом члена-кореспондента НАН України, д.е.н., проф. Ю. Лисенко;
- під керівництвом д.е.н., проф. Л. Сергєєвої.

Відмінності цих двох наукових напрямів розвитку теорії життєздатності полягають у сприйнятті теорії С. Біра як фундаменту теорії життєздатності. Так, згідно з науковим напрямом вивчення теорії життєздатності Ю. Лисенка, життєздатність – це можливість функціонування економічної системи (ЕС) протягом необмеженого періоду часу в умовах дії збурюючих факторів при прийнятному рівні ефективності [5].

Принципи адаптивного та антисипативного управління використовуються для управління функціонуванням ЕС з метою збереження її життєздатності та виступають основою концепції управління загальносистемними характеристиками ЕС. Процеси управління загальносистемними характеристиками повинні знаходитися в безпосередньому зв'язку з процесами управління розвитком економічної системи як у цілому, на рівні стратегічного управління, так і на рівні тактичного і оперативного управління. Науковці, які підтримують ідеї зазначеного напрямку, розвивають теорію життєздатності в рамках базисної моделі життєздатності економічної системи, запропонованої С. Біром, використовуючи процеси адаптивного та антисипативного управління.

У свою чергу, визначення фундаментального поняття теорії життєздатності, згідно з дослідженнями наукового напрямку під керівництвом Л. Сергєєвої, наступне: «Життєздатна система – це система, що здатна нескінченно довго зберігати й підтримувати самостійне існування» [6].

Прикладом соціально-економічної системи можуть бути системи різного рівня – від світової економіки, економіки країн і регіонів до дрібних промислових та збутових підприємств. У подальших дослідженнях науковців, які підтримують ідеї Л. Сергєєвої, використовується наступна схема концепції оці-

новання життєздатності соціально-економічної системи, яку наведено на рис. 1.

Так, забезпечення існування системи досягається наявністю властивостей стійкості та надійності. Властивість стійкості системи виявляється в результаті взаємодії системи із зовнішнім середовищем та відповідає здатності системи зберігати свої функції і структуру при зовнішніх впливах, здатності системи повертатися до попереднього стану. Надійність характеризує здатність системи до досягнення мети за рахунок внутрішніх джерел системи, тобто її структури [6].

Розвиток соціально-економічної системи, для забезпечення якого нею бхідний час, досягається за рахунок властивостей живучості. Саме ця властивість характеризує час існування, здатність зберігати траєкторію розвитку в напрямі досягнення мети або системи цілей при зовнішніх впливах, також здатність самовідновлюватися. Вагомим аспектом у процесі самовідновлення соціально-економічної системи відіграє час, мінімізація якого формує потенціал життєздатності.

Потенціал соціально-економічної системи характеризується її живучістю, здатністю зберігати траєкторію розвитку в напрямі досягнення мети або системи цілей при зовнішніх впливах, здатність самовідновлюватися протягом певного часу. Дія на систему або всередині системи з метою реалізації потенціалу – це мотивація до розвитку. Мотивацією є сукупність чинників, які стимулюють активність об'єкта і визначають спрямованість його діяльності. Час, протягом якого відбуваються зміни в системі для досягнення цілей, характеризує рівень мотивації до розвитку [7].

Спираючись на синергетичну парадигму, науковці, які підтримують ідеї Л. Сергєєвої, вважають, що соціально-економічна система може змінювати свою структуру, не руйнуючись при цьому, а набуваючи нових якостей, змінюючи цілі (тобто зберігати гомеостазис, мати життєздатну траєкторію). Так, структура елементів, функцій, зв'язків та цілей зумовлює життєздатність соціально-економічної системи.

У свою чергу, розглядаючи поняття «життєздатність підприємства», більшість науковців ототожнюють його з поняттям фінансової стійкості та прибутковості. Що, ураховуючи вищезазначене, лише частково відображає дійсність. Так, на думку В. Мартиненка, головною метою підтримання життєздатності підприємства є уникнення збитковості [4].

Також, розглядаючи вітчизняні моделі діагностики життєздатності підприємств, необхідно зауважити, що фінансові показники, зокрема коефіцієнт поточної ліквідності, повторюються найчастіше та вважаються найвагомішими при оцінюванні життєздатності підприємства.

Більш розширено поняття «життєздатність підприємства» розглядав С. Іващенко. У своїх дослідженнях він підтримував думку, що фінансова складова є, беззаперечно, важливою в системі забезпечення життєздатності підприємства, але невичерпною [3]. Науковець, окрім фінансової складової, визначив ще такі:

- техніко-технологічна складова, що враховує ступінь та динаміку розвитку виробничо-технічної бази підприємства;
- ринкова складова, що враховує положення підприємства на ринку з урахуванням рівня конкуренції в галузі;

- операційна складова, що враховує здатність підприємства дотримуватися беззбиткового рівня виробництва тощо.

Однак використання запропонованої С. Іващенко системи основних показників-індикаторів для оцінки рівня життєздатності виявляє, що розроблена система оцінює рівень конкурентоспроможності підприємства, а не життєздатності.

В. Бондаренко у своїх дослідженнях [2] також дещо розширила список показників для визначення життєздатності промислового підприємства. Так, автор, ґрунтуючись на результатах компонентного аналізу дев'яти вітчизняних моделей діагностики життєздатності, визначила, що найбільш високий рейтинг таких показників: коефіцієнт поточної ліквідності, рентабельність власного капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт оборотності активів, рентабельність активів за чистим прибутком (коефіцієнт віддачі активів), коефіцієнт оборотності оборотних активів, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт маневреності власних коштів, коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів. У результаті дослідження був зроблений висновок, що платоспроможність, фінансова стійкість та прибутковість – фактори, що визначають життєздатність промислових систем. Відповідно, на думку автора, рівень їхньої життєздатності може визначатися значеннями показників ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності.

Таким чином, необхідно відмітити, що існуючий загальний підхід до визначення показників життєздатності промислового підприємства є однобічним та враховує тільки фінансові аспекти діяльності підприємства і фактично не має нічого

Життєздатність СЕС (Y, N, T, M)			
Забезпечення існування		Забезпечення розвитку	
Стійкість (Y) (характеризує взаємодію системи із середовищем)	Надійність (N) (характеризує внутрішні сили системи)	Живучість (T) (характеризує потенціал системи, який спрямований на розвиток)	Вмотивованість (M) (характеризує тривалість та інтенсивність дій, спрямованих на розвиток)

Рис. 1. Схема оцінювання життєздатності соціально-економічної системи (СЕС)

Джерело: [7]

Життєздатність промислового підприємства			
Забезпечення існування		Забезпечення розвитку	
Стійкість (Y)	Надійність (N)	Живучість (T)	Вмотивованість (M)
1) коефіцієнт поточної ліквідності 2) коефіцієнт фінансової незалежності 3) коефіцієнт абсолютної ліквідності	1) рентабельність власного капіталу 2) рентабельність основного капіталу 3) коефіцієнт оборотності власних оборотних коштів 4) фондівдача 5) коефіцієнт оновлення основних засобів	1) вартість інвестицій на одиницю виробничих потужностей 2) рентабельність інвестицій; 3) показник інноваційного потенціалу промислового підприємства	1) коефіцієнт повернення інвестицій 2) прибутковість на одиницю продукції; 3) собівартість на одиницю продукції; 4) рівень сукупного ризику діяльності

Рис. 2. Узагальнена система показників життєздатності промислового підприємства, яка побудована на основі концепції оцінювання життєздатності соціально-економічної системи

Джерело: розроблено автором

спільного із науковими здобутками вітчизняної теорії життєздатності.

Використання показників життєздатності промислового підприємства повинно спростити процедуру управління власною життєздатністю та дозволити підприємству самостійно вирішувати проблеми, що виникають, за рахунок власного потенціалу для реагування на несподівані події шляхом використання адаптивного механізму, що змінюється відповідно до умов зовнішнього середовища. На підставі зазначеного нами запропоновано узагальнену систему показників життєздатності промислового підприємства, яку побудовано на основі концепції оцінювання життєздатності соціально-економічної системи (рис. 2).

Отже, фінансові показники діяльності промислового підприємства більш доцільно віднести до такої складової життєздатності соціально-економічної системи, як стійкість. Такі показники, як коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності та коефіцієнт абсолютної ліквідності, характеризують взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем та його здатність зберігати свою незалежність від нього, що відповідає змісту поняття «стійкість» у концепції оцінювання життєздатності соціально-економічної системи. До показників надійності доцільно віднести показники, які будуть характеризувати здатність підприємства у досягненні мети за рахунок власних внутрішніх джерел. До таких показників можливо віднести: рентабельність власного капіталу, рентабельність основного капіталу, коефіцієнт оборотності власних оборотних коштів, фондівіддачу та коефіцієнт оновлення основних засобів. Забезпечення розвитку промислового підприємства досягається за рахунок можливостей реалізації ефективного інвестиційного процесу. Вартість інвестицій на одиницю виробничих потужностей, показник інноваційного потенціалу промислового підприємства та рентабельність інвестицій характеризують живучість промислового підприємства, зокрема його потенціал, що спрямований на розвиток. Вмотивованість характеризує тривалість та інтенсивність дій промислового підприємства, спрямованих на розвиток, а тому для оцінювання цієї складової життєздатності доцільно використати коефіцієнт повернення інвестицій, прибутковість на одиницю продукції, собівартість одиниці продукції, рівень сукупного ризику діяльності. Зазначене представляє базові складові, що формують мотив у суб'єкта, проте на різних етапах життєвого циклу вони доповнюються додатковими складовими, що характеризують поточну ситуацію.

Таким чином, запропонована узагальнена система показників життєздатності промислового підприємства включає в себе всього 15 показників та надає можливість провести ґрунтовний аналіз життєздатності підприємства та її складових згідно з концепцією оцінювання життєздатності соціально-економічної системи.

Висновки. У статті проведено дослідження існуючих підходів до ідентифікації показників життєздатності промислового підприємства. Визначено, що існуючі підходи є однобічними та враховують тільки фінансові аспекти діяльності підприємства, окрім того, вони фактично не враховують наукові здобутки вітчизняної теорії життєздатності. З метою узагальнення показників життєздатності промислового підприємства запропоновано використовувати систему показників, побудовану на основі концепції оцінювання життєздатності соціально-економічної системи. Зазначена система дозволяє

значно спростити процес оцінювання життєздатності підприємства та враховує вплив різних аспектів на діяльність промислового підприємства.

Подальшим напрямом дослідження є обґрунтування інтегрального показника життєздатності промислового підприємства з метою оцінювання та прогнозування загальної траєкторії його розвитку.

Література:

1. Бир Ст. Мозг фирмы / Ст. Бир ; пер. с англ. – М. : Радио и связь, 1993. – 416 с.
2. Бондаренко В.М. Моніторинг і діагностика життєздатності підприємства (за матеріалами акціонерних товариств Закарпатської області) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / В.М. Бондаренко ; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород, 2010. – 280 с.
3. Іщенко С.В. Удосконалення системи діагностики рівня життєздатності промислового підприємства / С.В. Іщенко, М.Р. Литвиненко, С.О. Лафазан // Ефективна економіка. – 2011. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
4. Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості : [навч. посіб.] / В.П. Мартиненко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 324 с.
5. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике : [монография] / Ю.Г. Лысенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский [и др.]. – Донецк : Юго-Восток Лтд, 2009. – 350 с.
6. Моделювання структури життєздатних соціально-економічних систем : [монографія] / Л.Н. Сергєєва, А.В. Бакурова, В.В. Воронцов, С.О. Зульфугарова. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 200 с.
7. Моделювання управління життєздатністю комерційного банку : [монографія] / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Н. Сергєєвої. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 360 с.
8. Эшби У. Введение в кибернетику / У. Эшби ; ред. В.А. Успенский, пер. Д.Г. Лахуты, предисл. А.Н. Колмогорова ; 3-е изд., стереотип. – М. : URSS, 2006. – 432 с.

Андрущенко І.Е. Обобщение показателей жизнеспособности промышленного предприятия

Аннотация. В статье проведено исследование теоретических и методических аспектов, связанных с определением показателей жизнеспособности промышленного предприятия. Автором построена обобщенная система показателей жизнеспособности промышленного предприятия, которая включает в себя 15 показателей и предоставляет возможность провести основательный анализ жизнеспособности предприятия и ее составляющих согласно концепции оценки жизнеспособности социально-экономической системы.

Ключевые слова: промышленное предприятие, показатели, жизнеспособность, устойчивость, живучесть, мотивация, надежность, обеспечение развития, обеспечения существования, оценка.

Andruschenko I.E. Summary indicators viability industrial enterprises

Summary. This article presents the researches theoretical and methodological aspects related to the definition of sustainability indicators for industrial enterprises. The author constructed the generalized system of indicators viability of an industrial enterprise, which includes a total of 15 indicators and provides an opportunity to conduct a thorough analysis of the viability of the enterprise and its components according to the concept of sustainability assessment of socio-economic system.

Keywords: industrial plant performance, viability, sustainability, survivability, motivation, reliability, software development, software exist, evaluation.